

TRADICINIS BALTŲ IR SLAVŲ PASAULĖVAIZDIS. KOGNITYVINIŲ LYGINAMŲJŲ TYRIMŲ PROJEKTAS

Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska

Liublino Marijos Curie-Skłodowskos universitetas

<https://doi.org/10.15388/VLLP.2021.10>

ANOTACIJA. Autorė pristato baltų ir slavų tautų liaudies kalbose susiformavusių vertybių tyrimą, atliekamą vykdant projektą ETNOEUROJOS ir grindžiamą Liublino *Liaudies stereotipų ir simbolių žodyno* (le. *Słownika stereotypów i symboli ludowych*), kurio tikslas – atkurti lenkų sąmonėje glūdintį liaudiškąjį pasaulio ir žmogaus vaizdą, metodologija. Remiantis slavų ir baltų tradicijų ekspertų apklausos duomenimis galima sudaryti pagrindinių slavų ir baltų vertybių rinkinius: slavų – SVEIKATA ir GYVYBĖ, ŠEIMA ir GIMINĖ, NAMAI, ŽEMĖ, DARBAS ir DARBŠTUMAS, MEILĖ, GROŽIS, LAIMĖ, IŠMINTIS, NUOŠIRDUMAS, TEISINGUMAS, IŠTIKIMYBĖ, SAŽININGUMAS, LAISVĖ, GARBĖ, TIKĖJIMAS / RELIGIJA ir DIEVAS, baltų – ŽEMĖ, DUONA, DARBAS, ŠEIMA, NAMAI. Projekto ETNOEUROJOS tikslas – atkurti keturių slavams ir baltams bendrų vertybių (ŽEMĖ, DARBAS, ŠEIMA, NAMAI) kognityvinį vaizdą: pirmiausia parengti jų lyginamuosius aprašus, palyginti pasirinktus konceptus ir galiausiai jų pagrindu nustatyti semantinius invariantus. Sugretinus aprašus, parengtus vykdant projektą, ir EUROJOS projekto rezultatus atsiras galimybė patvirtinti arba paneigti kultūros tyrėjų tezę, kad slavų ir baltų kalbinės bendruomenės yra kur kas artimesnės liaudies, o ne elito ar valstybės lygmeniu.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: etnolingvistika; vertybės, kalbos pasaulio vaizdas; liaudies kalba; liaudies kultūra.

Įvadas

Įvairių vertybių kupinas visas žmonijos kultūros pasaulis, o „vertybių pasaulis persmelkia visą žmogaus patirtį ir grindžia jos vientisumą“; – apibendrinamas samprotavimus apie nacionalinių vertybių esmę ir būtinybę jas ginti rašė lenkų kultūros sociologas Andrzejus Tyszka (2001, 49). „Vertybės – tai pagrindinis kultūros ramstis, jos pagrindas, vienas esminių jos dėmenų ir pagrindinis kategorijos konstruktas“, – tęsė tyrėjas kitoje knygoje *Kultura jest kultem wartości* (le. *Kultūra yra vertybių kultas*, Tyszka 1993, žr. Tyszka 2001, 49). Taip suprantama kultūra paprastai siejama su „žmonijos kolektyvinių veiksmų tvarka“ ir „savita žmogaus gyvenimo tvarka“:

Kiekvienos kultūros tvarka, leidžianti kalbėti apie jos struktūrą, išryškėja, kai veiksmus lemiančios nuostatos paklūsta tam tikroms normoms ir elgsenos modeliams. Pastarieji kartu su vertinimais ir įsitikinimais yra žmogaus sąmonėje glūdintys ir „integruotą kultūros sluoksni“ sudarančias nuostatas bei elgseną lemiantis veiksnys. Dėl to dar kartą reikėtų pabrėžti, kad nėra kultūros be normų ir elgsenos modelių. <...>

Todėl laikomės prielaidos, kad kultūra yra daugiaaspektė visuma, kurioje pasitelkus analizę galima išskirti „integruotą“, žmonių sąmonėje išsiskilusių normų, elgsenos modelių ir vertybių sluoksni; veiksmų, esančių šios sferos „objektyvuota“ išraiška, sluoksni; šių veiksmų „produktų“ ar kitų daiktų, virstančių kultūrinės veiklos objektais, sluoksni (Kłoskowska 1991, 22–24).

Ypatingą vietą tarp visų vertybių tipų užima pagrindinės (bazinės) vertybės, t. y. tokios, kurios laikomos esminiais, pamatiniais kolektyvinės kultūros dėmenimis. Būtent jos sudaro „kiekvienos kultūros branduolį“ ir padeda identifikuoti grupių ir jų narių simbolius¹. Šių vertybių, kitaip vadinamų *atraminėmis* (le. *rdzennymi*) (Smolicz 1990), *pamatinėmis* (le. *naczelnymi*) (Kłoskowska 1991), *prigimtinėmis* (le. *rodzinyimi*) (Golka 1997)², atsisakymas gresia pašalinimu iš grupės. Be to, jų atsisakymą palaikantis asmuo dėl šios priežasties patenka į padėtį, kai jam nebeįmanoma dalyvauti grupės gyvenime.

Taip suvokiant pamatinę vertybių reikšmę kiekvienai kultūrai kyla klausimas, kaip vertybės suprantamos ir kaip reiškiamos (koduojamos) kalba. Etnolingvistai vertybių tyrimą suvokia kaip plačiau suprantamos pasaulio vaizdo kalboje (PVK) analizės dėmenį, padedantį atskleisti tokį pasaulį, kurio centre yra žmogus. Tokį žmogaus vaidmenį pasaulyje pabrėžia Barbara Skarga veikale *Tercet metafizyczny* (lie. *Metafizinis trejetas*): ji tvirtina, kad žmogaus pasaulis – tai ne tik aplinka (gamtinė ir materialioji), įvairūs įvykiai ir reiškiniai, bet pirmiausia – pats žmogus kaip pradinis taškas iš kurio į pasaulį sklinda jo žinios, patirtys ir vertybės. Būtent pastarosios ir „lemia mūsų pasaulio konfigūraciją“ (Skarga 2009, 71).

Lyginamųjų tyrimų link.

Išplėstinis ar holistinis vertybių aprašo būdas?

Lenkų kalbinių vertybių tyrimų pradininkė Jadwiga Puzynina (1999), savo darbuose kėlusį aksiolingvistikos „horizontų“ klausimus, pabrėžė šios disciplinos sąsajas su kitais mokslais: filosofija, psichologija, sociologija, literatūrologija, kultūrine antropologija ir kognityvistika, ir teigė, kad kalbos tyrėjo pareiga esanti apra-

1 Omenyje turiu Jerzy'o Smoliczo teiginius (Smolicz 1990, 23).

2 Šie terminai priešinami Urszulos Kusio straipsnyje *Wartości rodzime w procesie globalizacji* (lie. *Prigimtinės vertybės globalizacijos eroje*, 2009).

šyti „vertybių kalbą“, ypač kodinių frazių reikšmes, semantinę ir leksinę junglumą bei būdingas sintaksines konstrukcijas, darybą ir fonetiką (Puzynina 2013, 124).

Imantis lyginamųjų tyrimų projekto būtina atsižvelgti ir į svarbiausius šiuolaikinės aksiolingvistikos tyrimų metodus, kuriems atstovauja Jurijus Apresjanas (1993, 2006) su grupe Maskvos mokslininkų, įskaitant Niną Arutjunovą (1999, 2000)³; Anna Wierzbicka (1985, 1991a, 1991b, 1999, 2006, 2011) ir jos Kanberos komanda; Varšuvos tyrėjų grupė su Renata Grzegorzczkova (1999, 2004) ir Krysztyna Waszakowa (2000) priešakyje, aplink juos susibūrusi tarptautinė tyrėjų grupė, besiremianti lyginamosios leksinės semantikos⁴ programa; galiausiai Jerzy'io Bartmińskio (1989a, 2003, 2014, 2015) sutelkta tarptautinio EUROJOS seminaro dalyvių, dirbančių prie *Slavų ir jų kaimynų aksiologinio leksikono* (le. *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, LASiS)⁵, komanda. Dar daugiau klausimų kelia vertybių koncepcijos ir apibrėžimo klausimas.

Šiuolaikinėje lenkų kalbos aksiologijoje susiklostė dvi vertybių sampratos perspektyvos: išplėstinė (le. *rezidualna*), kuriai atstovauja J. Puzynina (1989, 1992, 1999, 2013), ir holistinė, atstovaujama Tomaszo Krzeszowskio (1994) ir J. Bartmińskio (1989a, 2003, 2014)⁶.

Pirmu atveju pabrėžiamas faktas, kad vertybės „atsiduria“ šalia kalbos – „kartais išreiškiamos kalbiniu kodu, rašytiniu tekstu ir gyvąja kalba“, jų tekstinė raiška, palaikoma konteksto ir situacijos, rodosi kur kas turtingesnė nei kalbinio kodo teikiamos konvencionalizuotos priemonės. Kai sakome, kad „X yra vertybė, – rašo J. Puzynina, – tai reiškia, kad X yra tai, ką kalbantysis (žmogus ir apskritai žmonių grupė) jaučia ir laiko gėriu“ (Puzynina 1989, 17)⁷. Pati vertybė, laikantis išplėstinio požiūrio, yra „(mažiausiai) antrojo laipsnio predikatas, susijęs ne tiesiogiai su daiktu, bet su jo ar jo ypatybių egzistavimo faktu“ (Puzynina 1992, 73, žr. Puzynina 1989, 194). Tačiau būtina atkreipti dėmesį į tai, kad Varšuvos mokslininkė nepaneigia „bendro supratimo“ apie vertingumą:

3 Žr. taip pat Arutjunova (red.) 2000 ir darbai iš serijos *Logičeskij analiz jazyka* (le. *Kalbos loginė analizė*) (Arutjunova (red.) 1988; Arutjunova, Levontina (red.) 1999; Arutjunova, Šatunovskij (red.) 1999).

4 Šią programą pristato K. Waszakowa (2000, 2009). Tyrimui pasirinktos trys temos: spalvų pavadinimai, matavimo vienetų pavadinimai ir tam tikri mentalinės veiklos predikatai. Tyrimo rezultatai paskelbti keliuose dešimtyse Lenkijoje ir užsienyje publikuotų straipsnių ir veikale *Studia z semantyki porównawczej* (le. *Lyginamosios semantikos studijos*) (Grzegorzczkova, Waszakowa (red.) 2000, 2003).

5 Taip pat žr. Bartmiński, Chlebda 2008; Bartmiński, Grzeszczak 2014; Rutkovska, Smetona, Smetonienė 2017.

6 Abi perspektyvas plačiau apibūdina J. Bartmiński straipsnyje *Miejsce wartości w językowym obrazie świata* (le. *Pasaulio vaizdas kalboje ir vertybių vieta jame*, 2003).

7 Mokslininkė taip pat įrodė, kad nors šnekamojoje kalboje žodis *vertybė* žymi 'tai, kas laikoma gėriu dvasine prasme', aksiologijoje ir aksiolingvistikoje vertybė suprantama kaip 'tai, kas laikoma gėriu ar blogiu'. Todėl kalbama apie teigiamas ir neigiamas vertybes (kitaip antivertybes) (Puzynina 2004, 180).

Vis dėlto dalykų, kuriuos žmonės pripažįsta ar jaučia kaip vertybes, skalė yra plati. Mums vertybė pirmiausia yra vertinamų bruožų ar elgesio subjektas; tokiu pat principu sakome, kad vertybė yra Dievas, žmogus, namai, draugas, automobilis ir pan. Jeigu vertybė yra daiktas ar asmuo, vertinamųjų konotacijų įgyja ir jo elementai, kaip antai namo slenkstis, žmogaus akys, automobilio šviiesa. Taip atsitinka dėl įvairių priešasčių – jei šiems elementams priskiriamos teigiamos savybės, nurodomas teigiamai vertinamas objektas arba paprasčiausiai jie priklauso teigiamai vertinamam objektui ar kam nors, kas turi (turėjo) kokį nors ryšį su juo (poz., suvenyrai). <...> Vertybėms ir antivertybėms priklauso ir teigiamai vertinamų būsenų sukėlėjai: gydytojas, mokytojas, kunigas. Žmogui vertybėmis gali tapti su teigiama patirtimi ir teigiamomis emocijomis susijusios vietos ir laikas, poz., namai, gimtasis kraštas, vaikystė, jaunystė, atostogos ir t. t. Taip vertybės plinta pasaulyje (Puzynina 1998, 194–195).⁸

Holistinės sampratos atstovai pabrėžia glaudų kalbos ir vertybių ryšį: aprašomasis (deskriptyvinis) turinys koegzistuoja su vertinamuoju (emotyviu), todėl vertybės yra būtinas reikšmės aprašymo dėmuo, o aksiologinis parametras (vertinimas „geras / blogas“) – yra būtinas ikisąvokinių schemų elementas, užimantis svarbią vietą sąvokų konceptualizacijos procese (Krzyszowski 1997). Pasak literatūros teoretiko Michała Głowińskiego, mūsų kalbai visada būdingas aksiologinis matmuo:

Vertės nustatymas ar jos suteikimas bei aksiologinio matmens įvedimas yra pastovus mūsų, ir apskritai žiūrint, kalbėjimo komponentas. Ne tik kalbu apie faktus, ne tik reiškiau savo įsitikinimus, bet įvelku juos į tam tikrus vertinamuosius modelius. Paprastai šio vertinamojo matmens neprivatau tiesiogiai tematizuoti, jis suponuojamas nesąmoningai, išreiškiamas tarsi netyčia. Taip yra dėl to, kad molis, iš kurio „lipdau“ sakinius: žodžiai, klišinės frazės ir kt., turi iš anksto užkoduotą vertinamąjį aspektą, ir niekada nėra neutralūs (Głowiński 1986, 180).

Žiūrint iš holistinės perspektyvos, vertybės apima ne tik objektų ypatybes, bet ir pačius objektus, įskaitant „konceptualiąsias būtis, pažiūras, būsenas ir situacijas,

8 Rašydama apie slavų lyginamuosius aksiologinius tyrimus, Varšuvos mokslininkė teigia, kad tokio pobūdžio tiriamoji programa privalo apimti šių sričių tyrimus: (a) slavų bendro pobūdžio vertinamosios leksikos lyginamąją analizę (*geras, vertybė, vertas*); (b) tyrimą, ar (ir kada) slavų kalbose išskirtos ir įvardytos kultūriškai svarbios vertybės ar antivertybės (*tolerancija, kompromisas, dialogas*); (c) tokių sąvokų, kaip *laisvė, drąsa, nuolankumas, gailėstingumas* ir pan. įvardijimų apimties ir konotacijų skirtumus; (d) vertybių, vertinamosios leksikos, darybinių grupių leksinių semantinių laukų lyginamąją analizę; (e) aprašomojo turinio leksikos, jos vedinių ir frazeologinių junginių, į kurių sudėtį ji įeina (atskirų žodžių, leksinių kategorijų, gyvūnų, medžių, įrankių pavadinimų, tautybių pavadinimų ir pan.) aksiologinių konotacijų lyginamąjį tyrimą; (f) atskirų vertybių įvardijimo struktūroje atskleidžiantį PVK (le. *pokora*, ru. *smirenje*, lie. *nuolankumas*); (g) PVK šnekamosios kalbos frazeologijoje ir kalbinėje metaforikoje analizę; (h) tyrimą, kaip tam tikras aprašomojo pobūdžio, bet pradžioje aksiologiškai nežymėtų įvardijimų laukas pasitelkiamas plėtojant antrines vertinamąsias reikšmes gyvojoje vertinamojoje metaforikoje ir slavų kalbų frazeologiniuose junginiuose; (i) visiems suprantamų dalelių ir vertinamųjų įterpinių bei adresatyvinių sistemų skirtingose kalbose ir kalbų grupėse panašumus ir skirtumus; (j) vertinimo problematiką įvairių žanrų tekstuose (Puzynina 1999).

elgesį, suvokiamus kaip „pagrindinės, ar esminės idėjos“, įvardijančius siekių ir norų objektus, motyvuojančius žmonių elgesį ir požiūrius, įkvepiančius juos veikti“ (Bartmiński 2003, 62). Toks požiūris itin artimas Floriano Znanieckio atstovaujamai vertybių kaip „žmonių domėjimosi ir interesų objektų“ sampratai. Pastaroji apima tris esmines vertybių kategorijas:

Tai, visų pirma, konkretūs, žmogaus sukurti nežmogiškojo pasaulio objektai ir gamtos reiškiniai, tapę žmogaus veiklos objektais. Antra – tai kiti žmonės, tarpusavio įtakos ir (ar) poveikio partneriai. Trečia, galiausiai, tai simbolinės vertybės, kylančios žmonių sąmonėje, bet materialią išraišką įgaunančios objektų ir reiškinų, virstančių jų objektyviomis formomis ir simbolių prasmų perteikėjais, pavidalu (Znaniecki, cit.: Kłossowska 1991, 25).

Bendruomenei svarbių vertybių sąrašo sudarymas

Yra trys vienas kitą papildantys būdai, kuriuos taikant sudaromas tam tikrai kalbinei ir kultūrinei bendruomenei svarbių vertybių sąrašas⁹.

(1) Su vertybių pasauliu susipažįstama per ypač stipriai aksiologizuotų žanrų (horoskopų, sapnų knygų, sveikinimų, linkėjimų, kalėdinių giesmių ir kt.) studijas. Šį būdą taikantys tyrėjai atramos tašku laiko vidinę žanro intenciją (jo tekste įtvirtintą tikslą) ir kuriamą pasaulio vaizdą grindžiančias vertybes. Jos yra vienas iš keleto kalbos žanro aprašymo parametrų – šalia kūrėjo, adresato, komunikacinės situacijos (t. y. aplinkybių, laiko ir vietos), komunikacinių intencijų, temos (dalyko), vaizduojamo pasaulio antologijos, formos (žodinės ar rašytinės), pateikimo būdo, poetikos¹⁰.

(2) Vertybių pasaulis atskleidžiamas semantiškai analizuojant pagrindines tiriamos kultūros sąvokas (ŠEIMA, NAMAI, MEILĖ, SVEIKATA, DARBAS, LAISVĖ, TEISINGUMAS ir kt.)¹¹. Šių tyrimų esmė – įsitikinimas, kad sąvokos visuomet yra glaudžiai susijusios priklausomybės ryšiais, kuriuos galima atkurti pasitelkiant „definicines sekas“ ir tikrinant esminių vertybių apibrėžčių tarpusavio sąsajas (žr. Sambor, Zagrodzka 1993). Nepaisant to, nuo kurio koncepto pradedama analizė, tiriant vertybių apibrėžtis vienoje kalboje neišvengiamai prieinama prie kanoninio vertybių rinkinio,

9 Visus šiuos būdus esu plačiai aprašiusi knygoje *Definiowanie i eksplikowanie pojęć w (etno)lingwistyce* (lie. *Sąvokų apibrėžimas ir eksplikacija (etno)lingvistikoje*, Niebrzegowska-Bartmińska 2020).

10 Tokius parametrus išvardijo vadovėlio *Tekstologia* (lie. *Tekstologija*) autoriai skyriuje *Tekst wobec gatunków mowy* (lie. *Tekstas ir kalbos žanrai*, Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009, 128–155) ir J. Bartmińskis straipsnyje *Jak opisywać gatunki mowy?* (lie. *Kaip aprašyti kalbos žanrus?*, Bartmiński 2012). Vertybių kaip dar vieno svaraus kalbos žanro aprašo parametrų klausimą kėlė teksto *Miejsce wartości w opisie gatunku mowy* (lie. *Vertybių vieta kalbos žanrų aprašyme*, Niebrzegowska-Bartmińska 2012) autorė.

11 Daugiau apie šiuos vertybių analizės būdus žr. Bartmiński 2014.

sudarancio tam tikros kultūros branduolį (žr. Bartmiński, Grzeszczak 2012, 2014; Bartmiński 2014, 27)¹².

(3) Paprasčiausias būdas tam tikros kultūros vertybėms atskleisti yra apklausa. Vertybių sąrašus galima sudaryti remiantis kultūros atstovų ir (ar) žymių jos ekspertų anketinėmis apklausomis. Šios perspektyvos esmė – tam tikros kalbos ir kultūros atstovo kalbinis sąmoningumas ir tyrėjo – kalbos ir kultūros specialisto – žinios. Kaip tik šiuo būdu ir grindžiu toliau pateikiamus platesnius pamąstymus apie kultūrai svarbių vertybių nustatymą.

Ekspertų autoritetu remtasi, pavyzdžiui, 1985 m. sudarant *Lenkų aksiologinio žodyno* (le. *Polski słownik aksjologiczny*) antraštinių žodžių sąrašą. Į J. Bartmińskio klausimą, kurie antraštiniai žodžiai, atspindintys įvairią socialinę ir kultūrinę lenkų veiklą per pastaruosius du šimtmečius, turėtų būti įtraukti į vertybių pavadinimams skirtą žodyną, užduotą įvairioms specialybėms atstovaujantiems asmenims, atsakė 12 ekspertų: Irena Bajerowa, Andrzejus Bogusławskis, Michał Głowiński, R. Grzegorzczkova, J. Jedlickis, Marianas Kallasas, Andrzejus Maria Lewickis, Andrzejus Paczkowski, J. Puzynina, Adamas Stanowski, kun. Józefas Tischneris ir A. Wierzbicka. Iš viso išvardyta 305 žodžiai, 225 žodžiai paminėti vieną kartą, o 80 – po du ir daugiau kartų. Pasikartojančių sąvokų registre minėti dalykai atspindėjo šias sritis: politiką (LAISVĖ, DEMOKRATIJA, SOCIALIZMAS), pažinimą (TIESA, KLASTA, BLOGIS ir MELAS), kilmę (TAUTA, TĖVYNĖ, PATRIOTIZMAS), moralę (TEISINGUMAS, BROLYSTĖ, SOLIDARUMAS, NARSA, DRAŠA, IŠDAVYSTĖ, NEAPYKANTA, KERŠTAS, PRIEVARTA), asmenines dorybes (GARBĖ, IŠTIKIMYBĖ), ir bendresnio pobūdžio sąvokas (ASMUO, ŠEIMA, MOKSLAS, ŽINIOS, GROŽIS) (Bartmiński 1989b, 300).

Panašiai Liublino etnolingvistikos mokyklos pradininkas pasielgė rengdamas tarptautinių lyginamųjų tyrimų programą EUROJOS. Apklausus ekspertus pasirinkti penki „pradinių“ vertybių konceptai: NAMAI, EUROPA, DARBAS, LAISVĖ, GARBĖ. Sudarius vertybių pavadinimų sąrašą, jų analizei atlikti ir aprašyti pasirinktas konceptualiosios analizės principas.

„Liaudies“ ir „nacionalinių“ tyrimų aksiologinio matmens klausimas

Slavų ir jų kaimynų vertybių pasaulio tyrimai ir tiesiogiai su jais susijęs EUROJOS projektas priklauso etnolingvistikos sričiai, kuri šiandien apibrėžiama kaip kognityvinė (plg. Zinken 2009, Nepop-Ajdaczyć 2007; Vaňková 2010) ir slavistikos moksle yra atsidūrusi greta Nikolajaus ir Svetlanos Tolstojų dialektologinės etnolingvistikos, Viačeslavo Ivanovo ir Vladimiro Toporovo etimologinės bei ono-

12 2019 m. Vilniuje aptariau LAISVĖS pavyzdį ir parodyčiau šios sąvokos ir kitų vertybių (*atsakingumas, lygybė, solidarumas*) tarpusavio įtinklinimą. Taigi šiame straipsnyje šio klausimo nenagrinėsiu.

mastinės etnolingvistikos, kurią šiandien, remdamasi Maskvos etnolingvistine mokykla, Jekaterinburgo tyrimų centre plėtoja E. Bereznovič.

Visais atvejais pasaulio vaizdo kalboje (PVK) aprašymas grindžiamas prielaidomis, kad: (a) kalba yra ne tik bendravimo priemonė, bet ir pasaulio patyrimo, konceptualizavimo, interpretavimo ir vertinimo procesų rezultatas; (b) kalboje – jos gramatikoje, leksikoje ir tekstuose, laikomuose kalbos sistemos apraiška, glūdi jos vartotojų pasaulio vaizdas; (c) PVK yra veiksnys, konsoliduojantis bendruomenės: šeimos, vietos, regiono, nacionalines ir tarptautines, bei lemiantis jų tapatybę; (d) PVK grindžiamas vertybėmis, kurių hierarchija ir supratimas skiriasi priklausomai nuo kalbos ir kultūros¹³.

Čia pirmiausia noriu aiškiai pritari teiginiui, kad lyginamųjų aksiologinių tyrimų apimties išplėtimas, įtraukiant standartines kalbas ir nacionalines kultūras, neturėtų reikšti atsakymo dirbti su nestandartinėmis kalbos atmainomis, tarmėmis, tautosaka ir liaudies kultūra; antra, pagrįsti požiūrį, kad sąvokoms apibūdinti abiem lygmenimis – nacionaliniu ir liaudies – gali būti naudojamas tas pats konceptualusis aparatas ir instrumentarijus, apimantis sąvokas *stereotipas* kaip „galvoje kylantis vaizdas“, *kognityvinė definicija*, *profilavimas* ir *profilis*, *žiūros taškas*, *subjektas* ir *vertybės*.

Išleidus kitas *Liaudies stereotipų ir simbolių žodyno* dalis (2019), šiandien galima drąsiau nei prieš kelerius metus gretinti slavų ir Balkanų tradicijas. Taigi, kartu su projektu EUROJOS siūlau orientuotis į standartinių kalbų ir bendrosios kultūros medžiagą¹⁴, imtis aksiologinės liaudies sistemos („liaudies vertybių pasaulio“) tyrimų¹⁵. Jau žinoma, kad tai iš esmės skiriasi nuo nacionalinės sistemos tyrimų, tačiau neabejotina, kad šiuos aprašus galima parengti naudojantis *Liaudies stereotipų ir simbolių žodyno* metodika. Šį tyrimo projektą vadinu (ETNO)EUROJOS.

Naujo tiriamojo projekto gairės verčia naujai atsakyti į iš pirmo žvilgsnio tradicinius klausimus: ką pasirinkti kaip tyrimo objektą, t. y. kokį sąvokų sąrašą parengti pradžioje; kaip sudaryti tokį esminių sąvokų sąrašą; kokį empirinį pagrindą ir metodiką pasirinkti.

13 Šios tezės dažnai kartojamos ir J. Bartmiński (1989a,b, 1998, 2001, 2003, 2005, 2008, 2009a, 2010), bendruose J. Bartmiński ir Wojciecho Chlebdo straipsniuose (2008), taip pat žr. Abramowicz, Bartmiński, Chlebda (2009). Apie praktinį šių tezių pritaikymą žr. Bartmiński (1998); SSIŚL 1996–2020; WJOSS 1–6; LASIS 2015–2019, taip pat žr. Ajdačić (red.) (2015, 2019); Rutkowska, Smetona, Smetonienė (2017).

14 Remiantis pirminėmis prielaidomis (2001), analizė būtinai turi aprėpti ir tradicinės liaudies kultūros tekstus.

15 Į tokio pobūdžio tyrimų svarbą dėmesį atkreipiau jau 2009 m., Lenkų mokslų akademijos Kalbos komiteto Etnolingvistikos komisijos posėdyje, mat nemažai europiečio vertybių sistemoje esančių sąvokų funkcionuoja ir liaudies kultūroje, pvz.: MOTINA, DARBAS, ŠEIMA, TEISINGUMAS, SOLIDARUMAS ir kt. Tuo remdamasi įsivaizdavau, kad projekte EUROJOS galima suburti dvi tyrėjų grupes, dirbančias pagal tą pačią metodiką, bet savo tyrimuose pasitelkiančias skirtingą medžiagą. Jungiamoji grandis šiuo atveju būtų sisteminiai duomenys. Daugiau žr. Nowosad-Bakalarczyk, Szadura (2009, 337–338).

Vienas iš galimų sąrašo sudarymo būdų – imti projekto EUROJOS antraštinių žodžių rinkinį ir patikrinti į jį įtrauktas sąvokas remiantis kalbos ir liaudies kultūros medžiaga. Tačiau Hannos Popowskos-Taborskos (2010) bandymai tirti kašubų medžiagą atskleidė, kad „priskirtų“ sąvokų sąrašas liaudies medžiagai ne visada tinka ir kai kurios iš anksto aprašyti pasirinktos sąvokos kitos kultūros ir kalbos atstovams gali pasirodyti tiesiog nereikšmingos. Kad nacionalinių vertybių tinklo perkėlimas į liaudies sistemą gali neturėti prasmės, taip pat yra išpėjęs Zbigniewas Grenias¹⁶.

Kaip sudaryti esminių vertybių sąrašą ir kokios vertybės turėtų jame atsidurti?

Kaip ir rengiant *Liaudies simbolių ir stereotipų žodyną* bei aksiologinį leksikoną, čia galima pasitelkti ekspertų nuomonės apklausos metodą – vieną paprasčiausių ir patikimiausių. Šiam tikslui paprasčiau žymių slavų ir baltų liaudies kultūrų ekspertų nurodyti 10 vertybių, kurios, jų nuomone, yra svarbios įvairioms liaudies tradicijoms. 10 mokslininkų, atstovaujančių slavų tradicijai, ir 2 mokslininkės, atstovaujančios baltų tradicijai, savo atsakymuose paminėjo iš viso 69 vertybių įvardijimus, svarbius slavų (55) ir baltų (14) kalbinei ir kultūrinei aplinkai.

Ekspertų apklausoje nurodytų vertybių sąrašas

Slavų vertybės¹⁷

S. Tolstaja įvardijo tokias svarbiausias vertybes, sudarančias rusų liaudies aksiologiją: GYVENIMAS (ŽMOGAUS ir GAMTOS) (ŽIZN' ČELOVEKA ir PRIRODY), ATJAUTA (SOČUVSTVIE), PAKANTUMAS (TERPIMOST'), GARBĖ / PADORUMAS (ČEST', ČESTNOST', PORIADOČNOST'), TEISINGUMAS (SPRAVEDLIVOST'), PAREINGUMAS (DOLG), LYGIATEISIŠKUMAS (RAVNOPRAVIE), DARBAS (TRUD), IŠTIKIMYBĖ (VERNOST'). Baltarusių liaudies kultūrai Tatjana Vologdina priskyrė tokias vertybes: ŽEMĖ (ZJAMLJA), ŠEIMA (SJAM'JA), NAMAI (DOM), DUONA (CHLEB), DIEVAS (BOG), SVEIKATA (ZDAROŪE), TRADICIŠKUMAS (suprantamas kaip principo „gyvensime taip, kaip gyveno mūsų protėviai“ laikymasis) (TRADYCYNAST'), PAGARBA PROTĖVIAMS (ŠANAVANNE PRODKAŪ), „VIETIŠKUMAS“ (TUTEJŠASC'¹⁸). Lidia Nepoc

16 Plg. Lenkijos mokslų akademijos kalbos komiteto Etnolingvistikos komisijos posėdžio protokolą (Nowosad-Bakalarczyk, Szadura 2009, 338).

17 Preliminarų šių vertybių sąrašą paskelbiau straipsnyje *Projekt badawczy (ETNO)EUROJOS a program etnolingwistyki kognitywnej* (lie. *Tiriamasis projektas (ETNO)EUROJOS ir kognityvinės etnolingvistikos programa*, Niebrzegowska-Bartmińska 2013).

18 Suprantamas kaip „ištikimybė mažajai tėvynei, patriotizmo jausmą patiriant nacionaliniu ir valstybiniu lygmeniu“.

į ukrainiečių liaudies aksiosferą įtraukė šias vertybes: ŠEIMA (*SIM'JA*), SVEIKATA (*ZDOROV'JA*), NAMAI (*DIM*), DARBAS (*ROBOTA*), TAIKA (*MIR*), LAISVĖ (*SVOBODA*), IŠMINTIS (*MUDRIST'*), KRUOPŠTUMAS (*SUMLINNIST'*), SAŽININGUMAS (*ČESTNIST'*), GERANORIŠKUMAS / GERUMAS (*DOBROTA*).

J. Bartmińskis nurodė lenkų liaudies kultūrai svarbias vertybes: ŽEMĖ (*ZIEMIA*), MOTINA (*MATKA*), ŠEIMA (*RODZINA*), ŠILUMA (*CIEPŁO*), MAISTAS (*JEDZENIE*) ir GĖRIMAI (*PICIE*), SVEIKATA (*ZDROWIE*), MEILĖ (*MIŁOŚĆ*), PINIGAI (*PIENIĄDZE*) ir ORAI (*POGODA*). Čekų liaudies tradicijoje, kaip parodyta Irenos Vaňkovo rinkinyje, reikšmingą vietą užima ILGAS GYVENIMAS (*ZIVOT DLOUHY*), SVEIKATA (*ZDRAVI*), LAIMĖ (*STASTNY OSUD*), MEILĖ (*LASKA*), PADORUMAS (*POCTIVOST*), NUOŠIRDUMAS (*UPRIMNOST*), IŠTIKIMYBĖ (*VERNOST*), DARBŠTUMAS (*PRACOVITOST*), GROŽIS (*KRÁSA*), GERA ŠIRDIS / GERUMAS (*DOBRE SRDCE*). Slovakų liaudies aksiologijoje, pasak Zuzanos Profantovos, svarbios esti MEILĖ (*LASKA*), DRAUGYSTĖ (*PRIATEL'STVO*), SVEIKATA (*ZDRAVIE*), ŠEIMA (*RODINA*), GARBĖ (*ČEST'*), BŪDAS (*CHARAKTER*), IŠMINTIS (*MUDROST'*), ŽMOGIŠKUMAS (*LUDSKOST'*), NUOŠIRDUMAS (*UPRIMNOST'*).

Bulgarų liaudies kultūros atstovų požiūriu, kaip teigė Katia Michailovna, svarbiausia yra NAMAI ir NAMŲ ŽIDINYS (*DOM* ir *OGŅN*), GIMINĖ ir GIMINYSTĖ (*SEMEJSTVO* ir *RODSTVO*), ŠEIMA (*SEMEJSTVO*), DARBAS (*RABOTA*), GROŽIS (*KRASOTA*), MEILĖ ir SANTUOKA (*LJUBOV* ir *BRAK*), GARBĖ ir SAŽININGUMAS (*ČEST* ir *ČESTNOST*), TIKĖJIMAS, RELIGIJA (*VJARA*, *RELIGIJA*), LAISVĖ (*SVOBODA*) ir TĖVYNĖ (*RODINA*). Makedonų kultūroje svarbiausių vertybių rinkinys, pasak Krzysztofo Wrocławskio, yra toks: DIEVAS (*BOG*), TURTAS (*BLAGO*), BALTA SPALVA / BALTUMA (*BEL*), GĖRIS, LAIMĖ (*DOBRO*, *DOBRINA*); TIKĖJIMAS, IŠTIKIMYBĖ (*VERA*, *VERNOST*), VANDUO (*VODA*), NAMAI (*DOM*), SVEIKATA ir GYVYBĖ (*ZDRAVJE* ir *ŽIVOT*), TEISINGUMAS (*PRAVINA*, *PRAVDA*) bei GIMINĖ, ŠEIMA (*ROD: MAJKA, DETE, SIN, BRAT, SISTRA, KUM, KUMSTVO*), o serbų liaudies kultūroje, kaip rodo Dejana Ajdachyco pristatytas vertybių rinkinys: DERLIUS (*ŽETVA*), SVEIKATA (*ZDRAVLJE*), GARBĖ (*ČAST*), DARBŠTUMAS (*DILIGENCIJA*), ŠVARA (*ČISTOĆA*), SVETINGUMAS (*HOSPITALNOST*), MEILĖ LAISVEI (*LJUBAV SLOBODE*), NARSA (*HRABROST*), DIEVOBAIMINGUMAS (*POBOŽNOST*) ir ATSAKINGUMAS (*ODGOVORNOST*). Amiro Kapetanovičiaus manymu, kroatų kultūroje ypač vertinami SVEIKATA (*ZDRAVLJE*), NAMAI (*DOM*), GARBĖ (*ČAST*), DIEVAS (*BOG*), LAISVĖ (*SLOBODA*), TEISINGUMAS (*PRAVDA*), GIMTINĖ (*DOMOVINA*), TAUTA (*NACIJA*), NEPRIKLAUSOMYBĖ (*NEOVISNOST*) ir VIENYBĖ (*JEDINSTVO*).

Surinkti duomenys nurodo tiek specifines vertybes, t. y. būdingas atskirų liaudies kalbinių ir kultūrinių tradicijų atstovams, kaip ATJAUTA, PAKANTUMAS, IŠTIKIMYBĖ, PAREIGA ir LYGIATEISIŠKUMAS – rusams; DUONA, TRADICIJOS, PAGARBA PROTĖVIAMS, „VIETIŠKUMAS“ – baltarusiams; TAIKA, KRUOPŠTUMAS ir GERANORIŠKUMAS – ukrainiečiams; MOTINA, MAISTAS ir GĖRIMAS, ŠILUMA ir ORAI – lenkams; GERUMAS – čekams; DRAUGYSTĖ ir BŪDAS – slovakams; SANTUOKA ir TĖVYNĖ – bulgarams; TURTAS, VANDUO, BALTA SPALVA / BALTUMA – makedonams; DERLIUS, ŠVARA, SVETINGUMAS, DIEVOBAIMINGUMAS, NARSA ir ATSAKINGUMAS – serbams; NEPRIKLAUSOMYBĖ, TAUTA, VIENYBĖ – kroatams; tiek

slavų bendrai puoselėjamas vertybes: SVEIKATA ir GYVYBĖ, ŠEIMA ir GIMINĖ / GIMINYSTĖ, NAMAI, ŽEMĖ, DARBAS ir DARBŠTUMAS, MEILĖ, GROŽIS, LAIMĖ, IŠMINTIS, NUOŠIRDUMAS, PADORUMAS, IŠTIKIMYBĖ, TEISINGUMAS, LAISVĖ, ORUMAS, TIKĖJIMAS (RELIGIJA) ir DIEVAS.

Pirmoji vieta sąrašė atiteko SVEIKATAI (paminėta 8 kartus), toliau – ŠEIMAI (6 kartus), NAMAMS ir ORUMUI (po 5 kartus); MEILEI ir LAISVEI (po 4 kartus). Po 3 kartus įrašyti DIEVAS, DARBAS, TEISINGUMAS, NUOŠIRDUMAS ir GYVYBĖ, po 2 kartus IŠTIKIMYBĖ, DARBŠTUMAS, GROŽIS, NUOŠIRDUMAS, TĖVYNĖ ir ŽEMĖ. Tyrimas leidžia išvelgti ir skirtingai įvardytas, bet semantiškai artimas vertybes: DARBAS [3] ir DARBŠTUMAS [2]; ŠEIMA [6], MOTINA [1], GIMINĖ ir GIMINYSTĖ [2]; DIEVAS [3], DIEVOBAIMINGUMAS [1] ir TIKĖJIMAS (RELIGIJA) [2]. Sudėjus šias vertybes, sąrašė apibendrintų vertybių reitingas šiek tiek pakiltų.

Baltų vertybės

Iš lietuvių kultūrai svarbiausių vertybių Kristina Rutkovska paminėjo ŽEMĖ, DUONĄ, DARBĄ, GIMTINĘ, ŠEIMĄ, NAMUS, TAIKĄ, PAKANTUMĄ, ATSAKINGUMĄ, SAŽININGUMĄ. Latviškųjų vertybių sąrašą pateikė Renata Misevica: ŠEIMA (*GIMENE*), MOTINA (*MATE*), ŽEMĖ (*ZEME*), GAMTA (*DABA*), DARBAS (*DARBS*), DAINA (*DZIESMA*), NAMAI (*MĀJA*), ORUMAS (*GODĪGUMS*), DUONA (*MAIZE*), UGNIS (*UGUNS*). Kalbant apie baltų vertybių sąrašą, lietuviams pasirodė būdingos tokios vertybės: GIMTINĖ, ATSAKINGUMAS, TAIKA, SAŽININGUMAS ir PAKANTUMAS Savo ruožtu latvių labiau pabrėžiamas ORUMAS, UGNIS, GAMTA ir DAINA. Bendri dalykai baltams (atsispindėję abiejuose sąrašuose) buvo DUONA, NAMAI, DARBAS, ŠEIMA (taip pat MOTINA) ir ŽEMĖ.

Palyginus slavams ir baltams ypač svarbias vertybes, matyti, kad ypatingos vėrtės abiem kultūroms įgyja ŠEIMA, NAMAI, ŽEMĖ ir DARBAS.

Kuriuo konceptu pradėti analizę?

Tam tikrų užuominų, padėsiančių atsakyti į šį klausimą, pateikia knygos *Kamień na kamieniu* (lie. *Akmuo ant akmens*) autorius, lenkų valstietiškosios literatūros srovės atstovas, Wiesławas Myśliwski:

Gal pradėk nuo pirmutinio [žodžių – papildyta S. N. B.] kranto, kuris tau artimiausias. Motina, namai, žemė... Gal ištark: žemė. Juk žinai, kas yra žemė. Na... tai yra, kuo tu vaikštai, ant ko statomi namai, kas ariama. Juk ne kartą esi laikęs rankose plūgą. Atsimeni, kaip tėvas išmokė mus arti? Iš eilės, po vieną: mane, Anteką ir Stašeką. Vos kuris iš mūsų praaugdavo plūgą, važiuodamas arti, pasiimdavo jį kartu į laukus. Dėjo mūsų rankas ant rankenų, saviškes ant mūsų ir eidavo iš paskos, tarsi laikydamas mus glėbyje. Nugara jautei jo šilumą, jo kvėpavimą į pakaušį. O jo žodžiai sklido tarsi iš dangaus: ne taip, laikyk plūgą tvirčiau, tiksliau, eik vagos viduriu, kai

dirva sausa – ark giliau, o kai tavo rankos paaugs, vienoj dar turėsi laikyti vadžias, kitoj – botagą. Išmoksi, išmoksi, tik turėk kantrybės. Ir kormis rausia žemę, ir medis joje iššaknija, ir per karą apkasus žemėje kasa. Iš žemės trykšta šaltiniai, o žmogaus prakaitas į ją susigeria. Ir iš šios žemės, ne kitos, gimsta kiekvienas žmogus. O atsimeni, jei kas išeidavo į pasaulį, visada žemės saujelę į ryšuliuką įsirišdavo. Arba jūreiviai, vos tolumoj žemę įžvelgę, pradeda šaukti: žemė, žemė! Turėjai kadaise tokią knygą, tai ten joje ir šaukė: žemė! Ir Dievas nužengė žemėn. Ir žmogus po mirties atsigula žemėn. Ir mes joje ilsėsime. <...> Sako, kai kur nors žmogus gimsta, žemė jį sūpuoja. O mirtis tarsi vėl jį į tą patį lopšį paguldo. Ir sūpuoja, sūpuoja, kolei ir vėl būsi tarsi negimęs, tarsi nepradėtas (Myśliwski 1986, 364–365).

Taigi, kaip ir W. Myśliwskio romano herojus, pradėsiu nuo žemės vaizdinio, juolab kad pastarasis jau buvo išplėtotas *Liaudies stereotipų ir simbolių žodyno* antrą dalyje *Kosmosas*, kuriame taip pat aptariamas vanduo ir požemis (1999). Žemei skirtą beveik 40 puslapių apimties straipsnį parengė J. Bartmińskis ir Donatas Niewiadomskis (1999).

Žodyno įrašo struktūrą sudaro:

Įvadas. Eksplikacija. 1. ‘materija’: Pavadinimai. Kategorijos. Tipai. Kolekcijos. Opozicijos. Kilmė. Žemė kaip medžiaga / Žemė – motina gimdytoja. Forma ir spalvos. Savybės. Sudėtis. Kiekis. Elgesys. Patirtis. Priežastis ir pasekmė. Garbinimo ir šlovimo objektas. Adresatas. Žmogaus ryšys su žeme. Magijos praktikos. Žemės vieta. Vieta žemėje, vieta ant žemės. Kelias iš žemės į dangų (rojų) ir pragarą, kelias iš dangaus ir pragaro į žemę. Laikas. Ekvivalentiškumas. Simboliai. Pašventinta žemė.

2. ‘pasaulis’: Pavadinimai. Skirstymas į kategorijas. Opozicijos. Kilmė. Išvaizda. Sudėtis. Elgsena ir praktikos.

Dokumentacija: Mįslės. Patarlės. Prakeikimai. Burtai. Pasisveikinimo formuluo-tės. Priesaikos. Užkalbėjimai. Maldelės. Testamentas. Vestuvių oracijos. Laidotuvių kalbos. Tostai. Epitafijos. Ateities spėjimai. Pranašystės. Pasakojimai apie stebuklus. Kalėdų giesmės ir dialogai. Gavėnios ir Velykų giesmės. Vestuvių dainos. Laidotuvių giesmės. Meilės dainos. Baladės. Karo dainos. Marijos ir religinės giesmės. Keliaujančių muzikantų dainos. Lopšinės. Humoristinės dainos. Kupletai. Giesmės. Kosmogoniniai mitai ir etiologinės sakmės. Pasakėčios. Legendos ir padavimai. Anekdota. Prisi-minimai ir tikėjimų liudijimai. Tikėjimų užrašai ir praktikos aprašymai. Rašytinė valstiečių poezija. Bibliografija. (SSiSL 1(2) 17).

Įvadinėje / sintetinėje įrašo dalyje autoriai rašo:

Lenkų liaudies kultūroje nusistovėjusį požiūrį į žemę gerai atspindi valstiečių poetės iš Chełmo Paulinos Hołyszowos eilėraštis: O grudko mojej ziemi, O relikwio święta! Jakaś siła w nas razem łączy niepojęta! Ty czujesz w mojej dłoni, Jak krąży krew moja. Ta krew, co we mnie tętni, To przecież krew Twoja. Bo to te soki żywotne, Co dajesz obficie, W krew się we mnie zmieniają I dają mi żywcie. Wer Ojcz 11.

[O mano žemės grumsteli, o šventoji relikvija! Mus jungia į vienį nesupranta-ma jėga! Tu mano delne jauti, kaip tvinksi kraujas. Kraujas, kuris pulsuoja many-

je, Tai tavo kraujas. Nes tie gyvybės syvai, kuriais tu mane dosniai apdovanoji, Manyje virsta krauju ir teikia man gyvastį.]

Tradicinės kultūros atstovams žemė yra jausminga būtybė ir motina, o žmogus – jos vaikas. Šventa ir amžina, derlinga ir turtinga, ji augina augalus ir visa, kas gyva, maitina gyvūnus ir žmones. Po mirties suteikia žmogui poilsį, priglaudama jį savo įščiose. Turi moralinio jautrumo, naikina nedorėlius. Tai yra teisingumo ir tiesos šaltinis. Tai – kaip ir pats Dievas – etinės prigimties esybė. Kartu žemė yra materialio žmogaus atrama, tai, kas elementaru, konkrečiu, pamatuojama (SSiSL 1(2) 17).

Kokią metodologiją taikyti kalbos pasaulėvaizdžiui aprašyti?

Siekiant, kad dažniausiai minimų vertybių analizės aprašus būtų galima palyginti, jie turėtų būti parengti remiantis panašia medžiaga ir taikant tą patį metodą. Empirinę bazę gali sudaryti vadinamieji šnekamosios kalbos ir tarmių duomenys, tekstiniai (tautosakos) ir etnografiniai duomenys (tikėjimų aprašai ir etnografų dokumentuota praktika). Atramos taškas (ir pirmasis tyrimo procedūros žingsnis) turėtų būti sisteminių duomenų analizė, t. y. žodyninės definicijos, žodžių etimologija, sinonimai ir antonimai, derivatai, tipinės kolokacijos ir frazeologizmai, atitinkantys tiriamo žodžio reikšmes. Toliau analizė turėtų apimti įvairių tipų spausdintus tekstus ir tekstus, sukaupus regionų archyvuose, pradedant smulkiąja tautosaka, dainų ir prozos tekstais, baigiant naujesniu reiškiniu – rašytine valstiečių poezija. Ypatingas dėmesys turėtų būti skiriamas tokiems žanrams kaip mįslės (išsaugojusios archajiškiausią pasaulio vaizdą) ir patarlės, taigi tekstų tipams, atstovaujantiems vadinamajai kolektyvinei (liaudies) išminčiai. Kalbant apie dainas, ypatingo dėmesio nusipelno ritualiniai žanrai (reprezentuojantys kalendorinius ir šeimos ritualus), o apie liaudies prozą – mitai, etiologinės legendos ir pasakos. Nepamirštini ir XIX–XX a. spausdinti šaltiniai ir ekspedicijų užrašai. Trečiasis etapas turėtų būti nekalbinių duomenų analizė (įsitikinimai, nuostatos, praktikos ir kt.), t. y. peržengiamos tradicinės struktūrinės semantikos ribos ir pereinama prie kognityvinės ir komunikacinės semantikos¹⁹.

Projektas, kaip ir *Stereotipų ir liaudies simbolių žodyno* straipsniai (1996, 1999, 2012), grindžiamas kognityvinės definicijos postulatais, kuriuos suformulavo ir pagrindė J. Bartmińskis (1988) straipsnyje *Definicja kognitywna jako narzedzie opisu konotacji slowa* (lie. *Kognityvinė definicija kaip įrankis žodžio konotacijai apibrėžti*), ir kuriais remiamasi daugelio tyrėjų, ne tik Liublino mokyklos atstovų, darbuose. Kognityvinės definicijos nuo įvairių tipų žodyninių definicijų skiriasi tuo,

19 Visi pavyzdžiai turėtų būti pateikiami su metrika ir informacija apie cituojamo konteksto šaltinį.

kad jų tikslas yra atskleisti „kalbamojo objekto sampratą iš tos kalbos vartotojų perspektyvos, t. y. <...> remiantis visuomenėje susiklosčiusiomis ir kalboje bei jos vartosenoje atpažįstamomis žiniomis apie pasaulį, jo reiškinių kategorizaciją, charakteristikas ir vertinimą“ (Bartmiński 1988, 169–170).

Kognityvinės definicijos postulatais grindžiamuose pasaulio objektų ir reiškinių aprašuose siekiama atskleisti visus kalbos ir kultūros atžvilgiu relevantiškus kalboje ir kultūroje įsitvirtinusių aprašomojo dalyko bruožus, sudarančius jo kalbinį portretą. Omenyje turimos aprašomojo dalyko charakteristikos, įsitvirtinusios jo įvardijimo reikšmės struktūroje, šio žodžio vartosenoje ir bendruomenės susidarytame objekto vaizdinyje. Empirinės medžiagos analize pagrįstos nuomonės „apie objektą“, pateiktos kaip sakiniai ar tekstiniai jų ekvivalentai, jungiamos į stambesnius vienetus, vadinamus fasetais (Bartmiński 1988).

Sekant *Stereotipų ir liaudies simbolių žodyno* (SSiSL 1996–2020) pavyzdžiu, atskirų vaizdinių aprašymų struktūrą galima suskirstyti į aiškinamąją ir dokumentinę dalį, o jas abi susieti skaitmeninėmis nuorodomis. Įrašo aiškinamąją dalį (eksplicaciją) sudarys liaudies tradicijoje įsitvirtinusios nuomonės, leidžiančios atkurti tiriamų objektų kalbinį ir kultūrinį vaizdą. Ši dalis gali įgyti fasetinę struktūrą, o jos pobūdį lemia pati tiriamoji medžiaga ir kalbos bei kultūros atstovų pasaulio supratimas, turimos žinios ir patirtys. Fasetų rinkinys, derinys ir turinys turi atitikti tam tikros slavų kultūros atstovų sąmonėje slypinčius objektų vaizdus. Dokumentinėje dalyje, kaip ir SSiSL straipsniuose, galima pasitelkti žanrinę sistemą, apimančią citatas iš liaudies tekstų, jei reikia, jų santraukas ar komentarus, papildytus naratyviniais motyvais, tyrėjo metakalba arba citatomis (plg. Niebrzegowska-Bartmińska 2007, 70–75).

Visas tyrimas grindžiamas objekto visuminio kalbinio ir kultūrinio vaizdo atkūrimo idėja, atsisakant perteklinės įvairių duomenų atomizacijos.

Projekto darbų vykdymo etapai ir eiga

Jei projektui pasiseks, jį vykdant atliekami darbai apims kelis nuosekliai vieną po kito einančius etapus: (1) empirinių duomenų rinkimą; (2) atskirų vertybių (ŠEIMA, NAMAI, ŽEMĖ ir DARBAS) kognityvinių definicijų parengimą; (3) vertybių žanrinės diferenciacijos, t. y. ŠEIMOS, NAMŲ, ŽEMĖS ir DARBO bazinių vaizdinių profiliavimo pasirinktų žanrų tekstuose, atskleidimą; (4) palyginimą: (a) slavų vertybių kognityvinių vaizdų, (b) baltų liaudies tradicijų, (c) slavų ir baltų; (5) vertybių aprašų palyginimą standartinių kalbų ir nacionalinių kultūrų lygmeniu.

Projekto (ETNO)EUROJOS dalyvių sukurti aprašymai leis parodyti tikrąsias skirtingų kalbinių ir kultūrinių bendruomenių vertybių sistemų konvergencijas – tiek jų panašumus, tiek skirtumus. Tokia nuostata ypač artima J. Puzyninos nuo-

monei šiuo klausimu, išdėstyta straipsnyje *Słownictwo wartościujące w porównawczych badaniach slawistycznych* (lie. *Vertinamojo pobūdžio leksika slavų lyginamuosiuose tyrimuose*):

Slavų tautų vertybių kalbos aprašymas privalo atitikti du reikalavimus – parodyti ir tai, kas šiose kalbose yra bendra, ir tai, kas pastarąsias skiria. Pirmasis stiprina itin mūsų pageidaujamą bendruomeniškumo jausmą, taip pat leidžia atskleisti tam tikras bendras, kartais universalias raidos tendencijas ir vertybių suvokimo būdus. Antrasis aiškėn iškelia slavų kalbų kultūrinį turtingumą, kurį patiriame kaip vertybę, pirmiausia kaip pažintinę, bet tam tikru laipsniu ir estetinę, o savo pasekmėmis – moralinę (Puzynina 1999, 439).

Be galo svarbu, kad projekto (ETNO)EUROJOS rezultatai, sugretinti su EUROJOS projekto rezultatais (2 konceptai – DARBAS ir NAMAI – jau ištirti ir jų pagrindu parengtos publikacijos, ŠEIMOS konceptas baigiamas analizuoti), suteiks galimybę patvirtinti arba paneigti tradicinių kultūrų tyrėjų ne kartą keltą tezę, kad slavų ir baltų bendruomenės liaudies kultūrų lygmeniu yra kur kas artimesnės nei elito ar valstybės formuojamos kultūros lygmeniu.

LITERATŪRA

- ABRAMOWICZ MACIEJ, BARTMIŃSKI JERZY, CHLEBDA WOJCIECH, 2009, Językowo-kulturowy obraz świata Słowian na tle porównawczym. Założenia programu „A” (10 VI 2009), *Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury* 21, 341–342.
- AJDAČIĆ DEJAN (red.), 2015, *O vrednostima u srpskom jeziku. Zbornik etnolingvističkih radova*, Beograd: Publisher: Alma.
- AJDAČIĆ DEJAN (red.), 2019, *O vrednostima u srpskom jeziku 2*, Beograd: Publisher: Alma.
- APRESJAN JURIJ, 1993, Językoznanstwo teoretyczne, modele formalne języka i leksykografia systemowa, *O definicjach i definiowaniu*, red. J. Bartmiński, R. Tokarski, 9–33.
- APRESJAN JURIJ D. (red.), 2006, V. Ju Apresjan, Ju D. Apresjan, E. È. Babaeva, O. Ju Boguslavskaja, B. L. Iomdin, T. V. Krylova, I. B. Levontina, A. V. Sannikov, E. V. Uryson, *Jazykovaja kartina mira i sistemnaja leksikografija*, Moskva: Jazyki slavjanskih kul'tur.
- ARUTJUNOVA NINA D., 1999, *Jazyk i mir čeloveka*, wyd. 2., Moskva: Izdatel'stvo Indrik.
- ARUTJUNOVA NINA D. (red.), 1988, *Logičeskij analiz jazyka; znanie i mnienie*, Moskva: Izdatel'stvo Indrik.
- ARUTJUNOVA NINA D. (red.), 2000, *Jazyk o jazyke*, Moskva: Jazyki ruskoj kul'tury.
- ARUTJUNOVA NINA D., LEVONTINA IRINA B. (red.), 1999, *Logičeskij analiz jazyka. Obraz čeloveka v kul'ture i jazyke*, Moskva.
- ARUTJUNOVA NINA D., ŠATUNOVSKIJ IL'JA B. (red.), 1999, *Logičeskij analiz jazyka. Jazyki dinamičeskogo mira*, Moskva.
- BARTMIŃSKI JERZY, 1988, Definicja kognitywna jako narzędzie opisu konotacji słowa, J. Bartmiński (red.), *Konotacja*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 169–183.

- BARTMIŃSKI JERZY, 1989a, Projekt i założenia ogólne słownika aksjologicznego, *Język a kultura 2*, red. J. Bartmiński, J. Puzynina, Wrocław: Wydawnictwo Centralnego Programu Badań Podstawowych 08.05 „Polska kultura narodowa, jej tendencje rozwojowe i percepcja”, 293–312.
- BARTMIŃSKI JERZY, 1989b, Projekt listy haseł do słownika aksjologicznego, *Język a kultura 2*, red. J. Bartmiński, J. Puzynina, Wrocław: Wydawnictwo Centralnego Programu Badań Podstawowych 08.05 „Polska kultura narodowa, jej tendencje rozwojowe i percepcja”, 313–315.
- BARTMIŃSKI JERZY, 1998, Podstawy lingwistycznych badań nad stereotypem – na przykładzie stereotypu „matki”, *Język a kultura 12. Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*, red. J. Anusiewicz, J. Bartmiński, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 63–83.
- BARTMIŃSKI JERZY, 2001, O językowym obrazie świata Polaków końca XX wieku, *Polszczyzna XX wieku. Ewolucja i perspektywy rozwoju*, red. S. Dubisz, S. Gajda, Warszawa: Wydawnictwo *Elipsa*, 27–53.
- BARTMIŃSKI JERZY, 2003, Miejsce wartości w językowym obrazie świata, *Język w kręgu wartości. Studia semantyczne*, red. J. Bartmiński, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 59–86.
- BARTMIŃSKI JERZY, 2005, Koncepcja językowego obrazu świata w programie slawistycznych badań porównawczych, *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej 40*, 259–280.
- BARTMIŃSKI JERZY, 2006, Semantyka i polityka. Nowy profil polskiego stereotypu Ukraińca, *Przemiany języka na tle przemian współczesnej kultury*, red. K. Ożóg, E. Oronowicz-Kida, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 191–211.
- BARTMIŃSKI JERZY, 2008, Kakie cennosti učavstvujut v formirovanii kartiny mira Slavjan? *Etnolingvistička proučavan'a srpskog i drugih slovenskih jezika. U čast akademika Svetlane Tolstoj*, red. P. Piper, L. Radenković, Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, 59–70.
- BARTMIŃSKI JERZY, 2009a, *Aspects of Cognitive Ethnolinguistics*, London: Equinox.
- BARTMIŃSKI JERZY, 2009b, O Programie Rozwoju Polskiej Humanistyki, *Pauza Akademicka 33/34*, 1.
- BARTMIŃSKI JERZY, 2010, Jaké hodnoty spoluutvářejí obraz světa Slovanů?, *Slovo a Slovestnost 4*, 329–339.
- BARTMIŃSKI JERZY, 2011, Czy istnieje europejski kanon wartości?, *Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury 23*, 15–18.
- BARTMIŃSKI JERZY, 2012, Jak opisywać gatunki mowy?, *Język a kultura 23. Akty i gatunki mowy w perspektywie kulturowej*, red. A. Burzyńska-Kamieniecka, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 13–32.
- BARTMIŃSKI JERZY, 2014, *Polskie wartości w europejskiej aksjoserferze*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- BARTMIŃSKI JERZY, 2015, *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów – co zawiera, na jakich zasadach się opiera, dla kogo jest przeznaczony?*, *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, red. J. Bartmiński, I. Bielińska-Gardziel, B. Żywicka, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 7–13.

- BARTMIŃSKI JERZY, CHLEBDA WOJCIECH, 2008, Jak badać językowo-kulturowy obraz świata Słowian i ich sąsiadów?, *Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury* 20, 11–27.
- BARTMIŃSKI JERZY, GRZESZCZAK MONIKA, 2012, Zur Nützlichkeit des Kanonbegriffs für die Arbeit am Wörterbuch der west- und osteuropäischen Werte – wie kann man den (nationalen, europäischen) Kanon der Werte rekonstruieren? *Kultureller und sprachlicher Wandel von Wertbegriffen in Europa. Interdisziplinäre Perspektiven*, R. Lühr i in. (Hrsg.), Frankfurt am Main–Berlin–Bern–Bruxelles–New York–Oxford–Wien: Peter Lang, 1–22.
- BARTMIŃSKI JERZY, GRZESZCZAK MONIKA, 2014, Jak rekonstruować kanon wartości narodowych i europejskich?, *Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury* 26, 21–44.
- BARTMIŃSKI JERZY, NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA STANISŁAWA, 2009, *Tekstologia*, Warszawa: Wydawnictwo PWN.
- BARTMIŃSKI JERZY, NIEWIADOMSKI DONAT, 1999, Ziemia, *Słownik stereotypów i symboli ludowych 1: Kosmos, cz. 2.: Ziemia, woda, podziemie*. Koncepcja całości i redakcja J. Bartmiński, zastępca redaktora S. Niebrzegowska, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 17–56.
- GOLKA MARIAN, 1997, Oblicza wielokulturowości, M. Kempny, *U progu wielokulturowości. Nowe oblicza społeczeństwa polskiego*, Warszawa: Oficyna Naukowa, 51–63.
- GŁOWIŃSKI MICHAŁ, 1986, Wartościowanie w badaniach literackich a język potoczny, *O wartościowaniu w badaniach literackich*, red. S. Sawicki, W. Panas, Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 179–195.
- GRZEGORCZYKOWA RENATA, 1999, Z badań nad porównawczą semantyką leksykalną: nazwy ‘tęsknoty’ w różnych językach, *Semantyka a konfrontacja językowa 2*, red. Z. Greń, V. Koseska-Toszeva, Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, 199–204.
- GRZEGORCZYKOWA RENATA, 2004, Idee kognitywizmu jako podstawa badań porównawczych w zakresie semantyki, *Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury* 16, 75–84.
- GRZEGORCZYKOWA RENATA, WASZAKOWA KRYSZYNA (red.), 2000, *Studia z semantyki porównawczej. Nazwy barw. Nazwy wymiarów. Predykaty mentalne 1*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- GRZEGORCZYKOWA RENATA, WASZAKOWA KRYSZYNA (red.), 2003, *Studia z semantyki porównawczej. Nazwy barw. Nazwy wymiarów. Predykaty mentalne 2*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- KŁOSKOWSKA ANTONINA, 1991, Kultura, A. Kłoskowska (red.), *Encyklopedia Kultury Polskiej XX wieku. Pojęcia i problemy wiedzy o kulturze*, Wrocław: Wiedza o kulturze, 17–50.
- KRZESZOWSKI TOMASZ P., 1994, Parametr aksjologiczny w przedpojęciowych schematach wyobrażeniowych, *Etnolingwistyka* 6, 29–51.
- KUSIO URSZULA, 2009, Wartości rodzime w procesie globalizacji, *Tradycja: wartości i przemiany*, red. J. Adamowski, J. Styk, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 100–106.
- LASiS – Bartmiński Jerzy (red.), *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów 1: DOM* (red. J. Bartmiński, I. Bielińska-Gardziel, B. Żywicka, Lublin, 2015), 2: EUROPA (red. W. Chlebeda, Lublin–Opole, 2018), 3: PRACA (red. J. Bartmiński, M. Brzozowska, S. Niebrzegowska-Bartmińska, Lublin, 2016), 4: WOLNOŚĆ (red. M. Abramowicz, J. Bartmiński, Lublin–Warszawa, 2019), 5: HONOR (red. P. Sotirov, D. Ajdačić, Lublin, 2017).

- MYŚLIWSKI WIESŁAW, 1986, *Kamień na kamieniu*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- NEPOP-AJDACZYĆ LIDIA, 2007, *Polska etnolingwistyka kognitywna. Pomoc dydaktyczna*, Kijów: Centrum Wydawniczo-Poligraficzne Uniwersytet Kijowski.
- NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA STANISŁAWA, 2007, *Wzorce tekstów ustnych w perspektywie etnolingwistycznej*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA STANISŁAWA, 2012, Miejsce wartości w opisie gatunków mowy, *Język a kultura 23: Akty i gatunki mowy w perspektywie kulturowej*, red. A. Burzyńska-Kamieniecka, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 33–41.
- NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA STANISŁAWA, 2013, Projekt badawczy (ETNO)EUROJOS a program etnolingwistyki kognitywnej, *Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury 25*, 267–281.
- NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA STANISŁAWA, 2020, *Definiowanie i profilowanie pojęć w (etno)lingwistyce*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- NOWOSAD-BAKALARCZYK MARTA, SZADURA JOANNA, 2009, Z prac Komisji Etnolingwistycznej Komitetu Językoznawstwa PAN, *Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury 21*, 336–340.
- POPOWSKA-TABORSKA HANNA, 2010, W poszukiwaniu językowego obrazu świata. Dom, praca, wolność, a także honor i Europa w kaszubskich dialektach i powstającym kaszubskim języku literackim, *Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury 22*, 53–71.
- PUZYNINA JADWIGA, 1989, Jak pracować nad językiem wartości, *Język a kultura 2*, red. J. Bartmiński, J. Puzynina, Wrocław: Wydawnictwo Centralnego Programu Badań Podstawowych 08.05 „Polska kultura narodowa, jej tendencje rozwojowe i percepcja”, 185–198.
- PUZYNINA JADWIGA, 1992, *Język wartości*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- PUZYNINA JADWIGA, 1999, Słownictwo wartościujące w porównawczych badaniach slawistycznych, *Prace Filologiczne 44*, 435–439.
- PUZYNINA JADWIGA, 2004, Problemy wartościowania w języku i w tekście, *Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury 16*, 179–190.
- PUZYNINA JADWIGA, 2013, *Wartości i wartościowanie w perspektywie językoznawstwa*, Kraków.
- RUTKOVSKA KRISTINA, SMETONA MARIUS, SMETONIENĖ IRENA, 2017, *Vertybės lietuvių pasaulėvaizdyje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- SAMBOR JADWIGA, ZAGRODZKA TERESA, 1993, Struktura hierarchiczna hiperonimów w eksperymencie psycholingwistycznym (na materiale nazw roślin), *O definicjach i definiowaniu*, red. J. Bartmiński, R. Tokarski, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 305–319.
- SKARGA BARBARA, 2009, *Tercet metafizyczny*, Kraków: Polska Akademia Umiejętności.
- SMOLICZ JERZY, 1990, Język jako wartość podstawowa kultury, *Język polski w świecie*, red. W. Miodunka, Warszawa-Kraków: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 23–38.
- SSIŚL – *Słownik stereotypów i symboli ludowych 1: Kosmos*. Koncepcja całości i redakcja J. Bartmiński, zastępca redaktora S. Niebrzegowska [od cz. 3. Niebrzegowska-Bartmińska], cz. 1 *Niebo, światła niebieskie, ogień, kamienie*, Lublin, 1996; cz. 2. *Ziemia, woda, podziemie*, Lublin, 1999; cz. 3. *Meteorologia*, Lublin, 2012; cz. 4. *Świat, światło, metale*;

- 2: *Rośliny*, cz. 1. *Zboża*, Lublin, 2017; cz. 2. *Warzywa, przyprawy, rośliny przemysłowe*, Lublin, 2018; cz. 3. *Kwiaty*, Lublin, 2019; cz. 4. *Zioła*, Lublin, 2019.
- TYSZKA ANDRZEJ, 2001, O wartościach narodowych i potrzebie ich obrony, *Kultura w kręgu wartości*, red. L. Dyczewski OFMConv, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 48–66.
- VAŇKOVA IRENA, 2010, Úvodem: na cestě kognitivní (Etno)lingvisticke, *Slovo a Slovesnost* 71(4), 245–249.
- WASZAKOWA KRYSZYNA, 2000, Struktura znaczeniowa podstawowych nazw barw. Założenia opisu porównawczego, *Studia z semantyki porównawczej. Nazwy barw. Nazwy wymiarów. Predykaty mentalne* 1, red. R. Grzegorzczkova, K. Waszakowa, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 59–72.
- WASZAKOWA KRYSZYNA, 2009, Perspektywy badań porównawczych w zakresie semantyki leksykalnej w świetle językoznawczych teorii kognitywnych, *LingVaria* 1(7), 49–64.
- WEREMCZUK STANISŁAW, 1987, *Ojczyzna. Antologia współczesnej poezji ludowej*, wybór, oprac., posłowie i indeks Stanisław Weremczuk, Lublin: Wydawnictwo Lubelskie.
- WIERZBICKA ANNA, 1985, *Lexicography and Conceptual Analysis*, Ann Arbor.
- WIERZBICKA ANNA, 1991a, Uniwersalne pojęcia ludzkie i ich konfiguracje w różnych kulturach, *Etnolingwistyka* 4, 14–17.
- WIERZBICKA ANNA, 1991b, Język i naród: polski los i rosyjska sud'ba, *Teksty Drugie* 3, 5–20.
- WIERZBICKA ANNA, 1997, *Understanding cultures through their key words*, Oxford University Press.
- WIERZBICKA ANNA, 1999, *Język, umysł, kultura*. Wybór prac pod red. J. Bartmińskiego, Warszawa: Wydawnictwo PWN.
- WIERZBICKA ANNA, 2006, *Semantyka. Jednostki elementarne i uniwersalne* (A. Głaz, tłum.; K. Korzyk – rozdz. 4.; R. Tokarski – rozdz. 10.), Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- WIERZBICKA ANNA, 2011, Uniwersalia ugruntowane empirycznie, *Teksty Drugie* 1–2, 13–30.
- WJOSS 1–6 – *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*: 1, red. M. Abramowicz, J. Bartmiński, I. Bielińska-Gardziel, Lublin, 2012; 2: *Wokół europejskiej aksjofery*, red. J. Bartmiński, I. Bielińska-Gardziel, S. Niebrzegowska-Bartmińska, Lublin, 2014; 3: *Problemy eksplikowania i profilowania pojęć*, red. I. Bielińska-Gardziel, S. Niebrzegowska-Bartmińska, J. Szadura, Lublin, 2014; 4: *Słownik językowy – leksykon – encyklopedia w perspektywie badań porównawczych*, red. S. Niebrzegowska-Bartmińska, J. Szadura, B. Żywicka, Lublin, 2018; 5: *Koncepty i ich eksplikowanie*, red. S. Niebrzegowska-Bartmińska, D. Pazio-Włazłowska, Lublin, 2019; 6: *Jedność w różnorodności. Wokół słowiańskiej aksjofery*, red. S. Niebrzegowska-Bartmińska, D. Pazio-Włazłowska, Lublin, 2019.
- ZNANIECKI FLORIAN, 1971, *Nauki o kulturze. Narodziny i rozwój (Cultural Sciences. Their Origins and Development, 1963, tłum. J. Szacki)*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Traditional Worldviews of the Slavs and the Balts: Towards Cognitive Comparative Research

Summary

Since the 1980s, research on linguistic worldview and collective identity, practised by anthropological, cultural, and cognitive linguists, has focused on identifying and defining the basic values of European culture against a possibly broad comparative background. If standard languages and national traditions have been under scrutiny in the project EUROJOS since 2009 (see the partial results in the five volumes of the “Axiological Lexicon of Slavs and Their Neighbours” and several other publications), value systems of folk cultures have not been studied systematically so far. I therefore propose to revive the idea of an ETNOEUROJOS project, parallel to EUROJOS. In an article published in 2013 in the journal *Etnolingwistyka*, I postulated that values in folk languages and cultures be investigated within the methodology of the Lublin-based “Dictionary of Folk Stereotypes and Symbols”, whose aim is to reconstruct the folk Polish view of the world and of humans. I now propose, by analogy to the project EUROJOS, to extend the scope of this new program onto the Baltic peoples. A survey conducted among distinguished researchers of Slavic and Baltic traditions has revealed a set of values important for the Slavs (LIFE and HEALTH, FAMILY and KINSHIP, HOME, LAND, WORK and DILIGENCE, LOVE, BEAUTY, HAPPINESS, WISDOM, CANDIDNESS, HONESTY, FAITHFULNESS, JUSTICE, FREEDOM, HONOUR, FAITH/RELIGION, and GOD) and for the Balts (LAND, BREAD, WORK, FAMILY, HOME). The first stage of the project will be designed to reconstruct the four values common to both the Slavs and the Balts (LAND, WORK, FAMILY, HOME), to propose parallel descriptions of these values, and to compare these cultural concepts for their semantic invariants. The descriptions obtained in the two projects, EUROJOS and ETNOEUROJOS, will help corroborate or refute the prevalent view that at the level of folk cultures, Slavic and Baltic communities are much closer than at the level of national, elite-shaped cultures.

KEYWORDS: ethnolinguistics, values, linguistic worldview, folk language, folk culture.
